

## TÜRKİYENİN SANAYİLEŞMESİNDE KEMALİST İDEOLOJİNİNİN YERİ VE ANLAMI

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN

1923 sonrası Türk sanayileşme hareketlerinde Kemalist modelin ileri sürdüğü tez, ne kapitalistleşme, ne de sosyalistleşme süreci istikametinde olmayıp, daha ziyade kaynaklarını eski Türk toplum geleneğinde bulan kültür ve değerler sistemini hatırlatır. Bu nedenle, Türk toplumunun tarihsel gelişimi ile Türk kültür kodlarını göz-önüne almayan araştırmacılar çoğunlukla, Kemalist sistemi eleştirirken onu tek yanlı olmakla suçlamışlardır. Oysa, sistem bir bütün olarak incelendiğinde, Kemalizm, sürekli olarak "Fert - toplum" dengesine dayanan eski Türk geleneğinin yeni dinamik unsurlarla pekiştirilmiş bir biçimdir. Nitekim, fert ve devlet ilişkisini yansıtan bir konuşmasında Mustafa Kemâl aynen şöyle diyordu :

"Devlet ve fert birbirine karşıt değil, birbirinin tamamlayıcısıdır"<sup>1</sup>.

Bu ifadeler, eski Türklerle Osmanlı düzeninde egemen olan "fert - Toplum çıkarları dengesi"nin Kemalist modelde yeni bir kimlikle devamını gösteren en çarpıcı örneklerden birini teşkil eder. Kendi deyimini kullanarak açıklamak gerekirse, "fert ve devlet dediğimiz zaman bu kelimelerin soyut anlamını değil biricik gerçek olan "Sosyal insan" yani toplum içinde yaşayan fertleri kastediyoruz. İşte bu insanın iki türlü çıkarı vardır. Bu çıkarların bir kısmı kişisel, diğer kısmı ise ortak çıkarlardır. Toplum hayatını sürdüren de bu ortak çıkarlardır. Yani demek istiyoruz ki, yalnız başına fert ve fertlerden soyutlanmış devlet düşünmüyoruz. Devlet, fertlerin teşkil ettiği millî cemiyetin göze görünen şeklidir. Ancak,

1) A. İnan, Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, 1969.

fert emeğin; devlet de sosyal gelişme sonurcu ortaya çıkan geliri almak zorundadır"<sup>2</sup>.

Buraya kadar sıraladığımız fikirler, Kemalist sistemin fert - toplum dengesini ayakta tutan ana sütunları göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Mustafa Kemâl'e göre: "Ferdiyet gelişiminin, engel karşısında kalmaya başladığı nokta devlet faaliyetlerinin sınırları teşkil eder"<sup>3</sup>. Görülüyor ki fert ve devlet ilişkilerinin görevleri ve eylem alanları belirli sınırlarla çizilmiş olmasına karşı, birbirinden ayrı düşünülmezler. Bunlar bir döl yatağı sayılan sosyal ortam içinde birlikte büyür ve gelişirler. Her ikisi arasında sınır değişimleri veya birinin diğerine göre ağırlık kazanması bu toplumsallık derecesine göre belirlenir. Fakat, "fert devlet için devlet de fert için aslâ feda edilemez". "İlk olarak, devlet ferdin yerine kaim olmalıdır". Neticede devletin amacı, fertlerin mutluluğunu sağlamaktır. Bu nedenle devlet asayışı temin etmek için, ülkeyi savunmak için sağlığı yerinde, gürbüz ve anlayışları, millî duyguları, vatan muhabbetleri yüksek vatandaşlar ister. Görülüyor ki, devlet, ekonomik ve bazı toplumsal işler bir taraftan fertlerin çıkarları ile ilgilidir. Bunun içindir ki ferdiyetçiler, devlet müdahalesini kişisel hürriyete saldırı gibi görürler. Fakat bu işler içinde, dolayısıyla bütün milletin ortak çıkarına temas ve taallük eden noktalar da vardır. Bu nedepile, "devletçilerin" haklı oldukları noktaları kabul etmek uygun olur. Çünkü, Mustafa Kemâl'e göre özel çıkar çoğunlukla genel çıkarlarla tezat halinde bulunur. Bir de, özel çıkarlar, en sonunda rekabete dayanırlar. Serbest rekabetin, toplumsal zararları da vardır; zayıflarla, güçlüleri yarışmada karşı karşıya bırakmak gibi. Ve nihayet fertler, bazı büyük ortak çıkarları tatmine muktedir olamazlar<sup>4</sup>. Burada, fert - toplum dengesinde, "devletçilik, Kemalist ideolojide özel bir anlam taşır. Bu da, devletçiliğin hususiyile, sosyal, ahlâkî ve millî" oluşudur<sup>5</sup>.

Kültür ve tarih değerleri kadar, ahlâkî zihniyetten yoksun bir devletçilik, Kemalist modelin sınırları dışında kalır. O halde Mus-

2) A. İnan, a.g.e., s. 65-66.

3) A. İnan, a.g.e., s. 64.

4) A. İnan, a.g.e., s. 63- 65.

5) A. İnan, a.g.e., s. 65.



tafa Kemâl'e göre bir ekonomik sistem olan devletçilik, toplum yapısının tarihi gelişiminden ve "kültür Kod"larından ayrı düşünülemez. Hatta, 1921'lerde Büyük Millet Meclisinde yapmış olduğu bir konuşmasında, M. Kemâl, komünizmi uygulayıp uygulamamanın bile bir milletin evrim ve yeteneğine bağlı olduğunu iddia ediyordu :

"Komünizmin yayılması meselesine gelince, iddia ediyorlar ki, istense de istenmese de bu bir mikroptur, girer. O halde çaresi tedbirlerle önüne geçmek imkânı olmayan bir yayılmadır. Bu mutlaka yayılacaktır. Zannediyorum ki, buna karşı tedbir düşünmek bahis konusu olan siyasî mesleleri birbirinden ayırmak ve temyiz daha uygun olur. Yalnız sırf bir noktaya temas etmek üzere arz ederim ki bu sâri ve kaçınılması imkânsız olarak tasvir buyurulan müfrit sosyalizme karşı çare vardır. Komünizm prensiplerinin, kaidelelerinin memleketimizde ve milletimiz arasında tatbik kabiliyetini anlayanlar vasıtasıyla bütün memlekete ve bütün millete anlatmaktadır. Eğer bu hakikatlar milletimizin oçgunluğu tarafından tamamıyla anlaşılırsa ya kabiliyetimiz vardır yaparız; yahut tatbik kabiliyeti yoktur anlarız, tevahhuş ederiz (ürkeriz), yapmayız. Binaenaleyh bu sosyal bir meseledir. Biz burada sosyal devrimden bahsetmiyoruz. O milletin tekâmül ve istidatına bağlıdır"<sup>6</sup>.

Kısacası, Mustafa Kemâl'de fert ve devlet anlayışı bir takım kazanılmış bilgiler yığımindan ibaret değildir. Türk Toplumunun kültür ve inançlar değeri ve tarihsel gelişimiyle de yakından ilgilidir. İki bin yıllık Türk milletinin değer yargısında, inanç ve dünya görüşünde kristalleşen devlet ve fert anlayışı ne ise Mustafa Kemâl'in düşüncesinde de devlet ve fert odur... Nitekim, Kemalist ideolojinin kilit adamlarından biri, İnönü'ye göre "...Türk devletçiliği o kadar Türk inkılabına has bir prensiptir ki, onun ne tarihte ne de kitapta yeri vardır. Türk inkılabına has millî iktisat siyasetimizin... eşsiz örneğini biz kendi kendimize yaratmak mecburiyetindeyiz"<sup>7</sup>. Görülüyor ki, Türk devletçiliği Türk inkılabına has

6) İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk : Yetiştmesi, Kişiliği, Devrimleri, s. 75, 1973.

7) Vedat Nedim (Tör), Kadro, sayı II, Nak. Korkut Boratav, 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik, 1969.

millî bir iktisat düzenidir, onun ne tarihte ne de kitapta yeri yoktur. Bu ifadeleriyle İnönü, sosyalizm ve kapitalizm gibi iktisadî doktrinlerin hiçbirine iltifat edilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu inanç geçmişle olan körü körüne bir bağlılık değildir; sosyal yapının korunması ve sürekliliğinin sağlanması için gereklidir. Nitekim, Mustafa Kemâl'in milliyetçilik anlayışında da bu düşünce hâkimdir. "Türk milliyetçiliği ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş milletlere muvazî ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber, Türk sosyal yapısının kendine has seciyelerini ve başlıbaşına müstakil hürriyetini muhafaza etmektir"<sup>8</sup>.

"Halkçılık" gibi "milliyetçilik" de Türk sosyal yapısının kendine özgü bir "kültür kod"udur.. Millî devlet anlayışının bir aksiyonudur..

Bazı araştırmacılar, Mustafa Kemâl'in mizaç yapısını, formasyonunu ve 1920'lerden önceki düşüncelerini gözönüne almadan onun fikirleri arasında bir zamanlandırma yaparken bir takım çelişkiler bulunduğu dikkati çekmişlerdir. "Anadolu ihtilâli" adlı incelemelerinde Sabahattin Selek, bu görüştedir. Söz konusu incelemesinin bir yerinde, Selek, Mustafa Kemâl'in 1 Mart 1922 günü Meclis'i açış konuşmasına değinerek şu yargıya varıyordu :

"Kamu yararını doğrudan doğruya ilgilendiren kurumları ve teşebbüsleri devletleştireceğiz, demek suretiyle, Mustafa Kemâl Paşa, devletçi görüşü tereddüte hiç yer bırakmayacak kesinlikle belirtmiştir. Fakat zarferden sonra, ihtilâl kendi felsefesine ihanet etti. 17 Şubat 1923 günü İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile yeni Türk Devletinin millî kapitalist ekonomiyi benimsediğini görmekteyiz. Gazi Mustafa Kemâl Paşa, kongreyi açış nutkunda devletçilikten tek kelime bile söz etmemiştir"<sup>9</sup>.

Selek'in bu eleştirileri ciddi bir şekilde incelendiğinde, geçerli olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Öyle ki, Mustafa Kemâl, 1 Mart

8) A. İnan, a.g.e., s. 59.

9) Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, Cilt II, s. 399-340.



1922 günü meclis'de söylediği nutukta, çözülmesi gereken başlıca ekonomik meseleleri özet olarak şöyle anlatmıştı :

1) Avrupa rekabeti yüzünden mahvolmuş ve ihmal edilmiş olan sanayi ziraiyeyi (sanayi ve tarımı) ihya ve asrî vesait ile techiz etmek,

2) Menafii umumiyeyi (kamu çıkarları) doğrudan doğruya alâkadar eden müessesat ve teşebbüsati iktisadiyeyi kudretimiz nisbetinde devletleştirmek,

3) Madenlerimizde, gerekse diğer ekonomik konularda ve bayındırlık işlerimizde kullanılmak istenen sermayenin sahiplerine hükümetimizce her türlü kolaylığın gösterileceği şüphesizdir<sup>10</sup>.

Yukarıdaki ikinci madde de görüldüğü gibi, Mustafa Kemâl, sadece salt devletçi görüşlerden söz etmemekte, aynı zamanda üçüncü maddede belirtildiği şekilde özel sermayenin yapacağı teşebbüsler için devletin himayeci tutumuna da değinmektedir. Hal böyle iken Mustafa Kemâl'in demecinin sadece bir kısmını alarak onu, 1922'de devletçi olarak nitelemek(\*), bir yıl sonra da, 1923'de İzmir İktisat Kongresindeki konuşmanın yine belirli kısımlarını aktararak onu, "ihtilâl kendi felsefesine ihanet etmiştir" biçiminde suçlamak haksızlık olur...

Aynı şekilde, 1922 konuşmasında görüldüğü gibi, 17 Şubat 1923 İzmir İktisat konuşması da ayrıntılarıyla incelendiği takdirde, Selek'in "Mustafa Kemâl burada da devletçilikten tek kelime bile söz etmemiştir", tarzındaki yargıları da yanıltıcıdır. Zira, Mustafa Kemâl, bu kongrede, 1922'deki görüşlerini yani fert - devlet ilişkisini aynen tekrarlayacaktır. O kadar ki, kongrede alınan kararları, biz-

(\*) Mustafa Kemâl, 1921 yılı başında meclise sunulan Teşkilâtı Esasiye Kanununun Maksat ve Meslek kısmında şöyle diyordu :

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, hayat ve istikbalini kurtarmayı yegâne maksat ve gaye bildiği halkı, emperyalizm ve kapitalizm tahakkümünden ve zulmünden kurtararak, idare ve hâkimiyetinin hakiki sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı kanaatinde" (Şevket Süreyya Aydemir ve Kadro, s. 190, 1968).

10) . Salih Omurtak ve Diğerleri, Atatürk, s. 255, 1000 Temel Eser, 1975.

zat Mustafa Kemâl tarafından vatanı kurtaran "Misakı Millî" kararlarına benzetilecek ve buna "İktisat Misakı" denilecektir. Bunun gibi, ülkenin Tanzimattan beri dış pazarlar aracılığı ile sömürüldüğü, kapitalizmin bir açık pazarı haline geldiği, devletin ise bu süre içinde jandarmalıktan başka bir şey yapmadığı ileri sürülerek Osmanlı toplumunun izlediği liberal görünümlü rejimi açıkça eleştirilmiştir.. Hatta söz konusu demecinin bir yerinde 1839'dan beri Osmanlı ekonomik düzenini özetlerken aynen şu ifadeleri kullanmıştır :

"Özel ekonomik teşebbüsler de serbest pazarla çarpışmaya karşı koyabilecek güçlü seviyeye varmamıştı.. Tanzimatın açtığı serbest ticaret devri, Avrupa rekabetine karşı kendisini koruyamayan ekonomik hayatımızı, yine ekonomik yönden kapitülasyon zinciriyle bağladı"<sup>11</sup>. Bu ifadeler, Mustafa Kemâl'in bir açık pazar haline getirilen ülkenin ekonomik durumu hakkındaki duyarlılığını gösteren belgelerdir.. Aynı demecinin bir diğer yerinde ise : "Bir devlet ki, kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi yabancılara uygulayamaz, kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkına sahip olamaz, kendi kanunlarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayamaz. Devletin ve milletin hayatına yapılan müdahaleler, bundan daha da fazladır. Milletin ekonomik ihtiyaçlarından olan meselâ demiryolu inşaatı, fabrika yapmak gibi konularda devlet serbest değildir. Böyle bir şeye başlamak istediğinde, her ne olursa olsun, yabancılar işe karışarlardı. Hayatını sağlama kabiliyetinden mahrum olan bir devlet, bağımsız olabilir mi"<sup>12</sup> diyordu. Bu ifadeler açıkça göstermektedir ki, halkın önde gelen ihtiyaçları arasında bulunan demiryolu, fabrika yapımı gibi hususlarda devlet bağımsız ve etkin olmalıdır.. O halde, Mustafa Kemâl, İzmir İktisat Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmasında devletin görevlerini ve sınırlarını belirtmiştir.

1923 İzmir İktisat Kongresinin açış konuşmasını yaparken Mustafa Kemâl görüşlerinin ağırlık noktasını yabancılara tanınan imtiyazlar üzerinde yoğunlaştırmıştır.

11) A. İnan, a.g.e., s. 30.

12) A. İnan, a.g.e., s. 30.



"Fatih zamanında Cenevizlilere verilen imtiyazlar bu kabildendir. Ve bu imtiyazat, Devletin en kuvvetli zamanında vukubuluyordu, ve bunlar, mahzâ ihсан-ı şahane olmak üzere vukubuluyordu..

"Kanunî zamanında Venediklilerle bir ticaret muahedesi yapılmak istenmişti. Padişah bunu şerefine mugayir buldu. Zira ona göre muahede musavi devletler arasında yapılabilirdi. Halbuki o zaman Venedikliler bir bende (Köle) makamında idiler. Öyle olmakla beraber, ona müsaadatta bulunuldu. İşte bu müsaade kelimesi bilâhare (kapitülâsyon) kelimesi ile terceme edilmiştir. Bu, arz-ı teslimiyete mecbur olanlar ve bir kal'a içinde mahsur olanlar arasında kullanılan bir kelimedir.

"...Atiyye-i şahane olarak ecnebilere bahşedilmiş olan ve memleket dahilindeki gayri müslimlere verilen her şey, Hukuk-u müktesebe telâkki olundu. Fakat ecnebilir bununla iktifa etmediler; hergün bunu tevsî için çareler aradılar ve buldular.

"...Ecnebilir bir taraftan anasır-ı dahiliyeyi teşvik, diğer taraftan müdahale ile devlet, millet aleyhinde yeni imtiyazlar alıyorlardı<sup>13</sup>.

Osmanlı devleti tarafından yabancılara tanınan kapitülâsyonlar ve imtiyazlar Mustafa Kemâl'e göre, devletin ağır borçlar altında çökmesine sebep olmuştur. Bunun gibi, "mazide, Tanzimat devrinde sonra ecnebi sermayesinin müstesna bir mevkie malik olması, devlet ve hükûmetin ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamış olması"<sup>14</sup> hususu da Mustafa Kemâl'in 1923 İzmir kongresindeki eleştirilerinden bir diğeridir.

Görülüyor ki, Kemalist ideolojide çöküş nedenleri iktisadî unsurlara, özellikle yabancılara tanınan ayrıcalıklara bağlanmaktadır. Tanzimattan sonra, yabancı sermaye karşısında devlet ve hükûmetin kayıtsızlığı adeta onun jandarmalığını yapması Mustafa Kemâl'e göre, iktisadî alanda devletin bir takım sorumlulukları yüklenmesini zarurî kılmaktadır.

13) Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir, (Haz. Gündüz Ökçün, s. 246-47, 1968.

14) Türkiye İktisat Kongresi, s. 253.

Bununla beraber, Mustafa Kemâl bu konuşmalarının neticesinde :

“İktisadiyat sahasındaki ecnebi sermayesine hasımız”, “kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerini lâzı mgelen teminatı vermeğe her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim sanayimize inzimam etsin ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin”<sup>15</sup> temenisinde bulunmaktadır.

M. Kemâl, 1923 deki bu tarihi konuşmasında, bir yanda Osmanlı Devletinin ülke aleyhine yabancılara tanıdığı imtiyaz ve kapitülasyonları yererken, öte yanda millî menfaatlarımıza uymak kaydıyla yabancı sermaye talebinde bulunması ölçülü bir davranışın örneğidir..

Bu nedenle, Mustafa Kemâl Paşayı, 1923 konuşmasına dayanarak, “devletçilikten tek kelime ile söz etmemiştir” tarzında eleştirmek yersiz olur. Devletçilik kelimesini kullanmamıştır ama devletçi düşünceye gereken yeri vermiştir. Bundan fazlasını beklemek Kemalist sistemin temel ilkelerine ters düşer. Çünkü, Kemalizm, Türk toplum geleneğinin “kültür kod” larını temsil eden fert - devlet dengesine dayanır.

1923 İzmir kongresinde nasıl devletçilikten söz açmamışsa liberal sisteme de aynı şekilde temas etmemiştir. Ancak, kendisinden sonra konuşan iktisat bakanı Mahmut Esat Bey, devletçilikten bahsedecektir :

“Biz ekonomi tarihi içindeki ekollerden hiçbirine benzemeyiz. Ne bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar ekolüne ne de sosyalist komünist, etatist veya himaye ekolünden değiliz. Bizim de, yeni Türkiye'nin, yeni ekonomi anlayışına göre, yeni bir ekonomi ekolumüz vardır. Buna ben, Yeni Türkiye Ekonomi Okulu diyorum. Yukarıda belirttiğim ekonomi okullarından hiçbirine bağlı olmamakla beraber, memleketimizin ihtiyacına göre, bunlardan faydalanmaktan da geri kalmayacağız. Yeni Türkiye muhtelit bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüs-ü şahsî tarafından deruhte edilmelidir. Meselâ büyük kredi

15) Türkiye İktisat Kongresi, s. 252-253.



müessesatını sanayi teşebbüsatını ilâh... Devlet idare edecektir.. Çünkü memleketimizin iktisadî vaziyeti bunu istilzam ediyor"<sup>16</sup>.

Mahmut Esat (Bozkurt) Beyin bu konuşması Kemalist ideolojinin temel felsefesini yansıtmaktadır. M. Kemâl gibi Mahmut Esat Bey de, liberal kapitalist sisteme, sosyalizme, komünizme, etatizm veya güdümlü iktisat akımlarına karşıdır.. Yeni Türkiye'nin yeni iktisat akımı bunlardan yararlanmayı ihmal etmeyen muhtelit (karma )bir iktisat sistemidir.. Hem ferdi hem de devlet girişimine imkân tanıyan bu karma model, aslında Kemalist ideolojinin tarihi dayanaklarını teşkil eder.

1923 İzmir İktisat Kongresinde devletçiliğin bu şekilde programlaştırılmasına rağmen yine bazı araştırmacılar özellikle Ahmet Ağaoğlu, "Serbest Fırka - Hatıraları" adlı eserinde, Cumhuriyet Halk Partisinin kurulduğu günden beri felsefe olarak liberal iktisat sistemini savunduğunu iddia etmekte ve şu görüşleri ileri sürmektedir :

"...Zaten eski Cumhuriyet Halk Fırkası liberalin liberali değil miydi? Bundan zerre kadar şüphe edenler bu fırkanın Cumhuriyete ve rejime esas temel olmak üzere kabul etmiş olduğu Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türklerin hukukî âmmesi namı altında 29 maddeden ibaret olan kısmı bir daha mütalâa etsinler. Orada devletçiliğe ait bir tek kelime bulunamaz. Esasen bir kaç gün sonra İsmet Paşa'nın Samsun'da (Sivas'ta olacak) söylediği nutuktan evvel, benim de o zamana kadar mensup olduğum Cumhuriyet Halk Fırkasının devletçi olduğunu ne ben ne de kimse bilmiyordu. Bu nutuktan sonradır ki fırka devletçi oldu"<sup>17</sup>.

Bu hususta, Tekeli ve İlkin (1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadî Politika Arayışları) adlı bir incelemeleirnde: "22 Nisan 1930'da Ankara'da toplanan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Birinci Sanayi Kongresinde, devletçilik üzerine hiçbir tartışma yapılmadığı bir gerçektir. Devlet anlayışına yer verilen toplantı 1930 İktisat Programıdır"<sup>18</sup>, aynı mealdeki görüşler ileri sürmektedirler.

16) Türkiye İktisat Kongresi, s. 262-63.

17) Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, 2. Baskı, s. 16-17, 1969.

18) İlhan Tekeli - Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadî Politika Arayışları, s. 124, 1977.

Bunun gibi, İsmet Paşa'nın Milliyet gazetesi Başyazarı Abdi İpeki'ye verdiği bir demeçte "Atatürk başından beri özel teşebbüsü esas tutmuş ve ölüncüye kadar bu prensibi tatbik etmiştir"<sup>19</sup> demek suretiyle Atatürk'ün iktisadî dünya görüşünün liberal olduğunu belirtmektedir. Ancak, İsmet Paşa'nın bu beyanatı, Serbest Fırkanın eleştirilerini cevaplarken ileri sürdüğü "liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletciyiz. Bizi bu istikamete sevkeden bu memleketin ihtiyacı ve milletin fitri (doğuştan) temayülüdür"<sup>20</sup> tarzındaki görüşleriyle çelişkilidir. Dışarıdan yapılan değerlendirmeler ne olursa olsun, "İnkılâbın teorisyenleri", ortaya atmış oldukları iktisadî sistemin hiçbir vakit liberal olmadığı görüşünde ittifak etmişlerdir. Önemli olan da bu zihniyet ve felsefedir.

Kemalist ideolojinin devletçilik ilkesi Halk Fırkası Programının bir unsuru olarak, ilk defa, Mustafa Kemâl'in 1931 Ocağında İzmir'de yapmış olduğu konuşmada dile getiriliyordu :

"Fırkamızın takip ettiği program, bir istikametten tamamiyle demokratik, halkçı, bir nokta-i nazardan devletçidir.. Bu itibarla fırkamıza müstenit olan Hükümet-i Cumhuriyetin her nokta-i nazardan vatandaşların hayatiyle, istikbali ile ve refahiyle alâkadar olması tabiidir. Halkımız tab'an (doğuştan) devletçidir ki her türlü ihtiyacı, devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor.. Bu itibarla milletimizin tabayii ile fırkamızın programında tamamiyle mutabakat vardır"<sup>21</sup>.

Görülüyor ki, Kemalist ideoloji açısından devletçilik, Türk halkının doğuştan bir özelliğidir.. Çünkü, ona göre "halkımız doğuştan devletçidir". Buradaki devletçilik, açıkça belirlendiği gibi, en az iktisadî özelliği yanında fert - devlet ilişkisinin toplumcu bir karakter kazanmasıdır. Bu millî karakter dokusu içinde devlet ne halkın tepesinde "soğuk bir heyûla" ne de halkın ayakları altında bir araçtır.

1923 İzmir İktisat Kongresinde Mustafa Kemâl Paşanın ileri sürdüğü önemli bir görüş de belirli bir grubun çıkarına dayanan

19) Milliyet Gazetesi, 26 Temmuz 1965.

20) Herbert Melzig, İnönü Diyor ki, s. 163-164, 1946.

21) Ayın Tarihi, Cilt 25, Sayı 82-83, Ocak - Şubat 1931, s. 7069.



bir sınıf teorisi yerine, birbirlerini tamamlayan ve birbiri için olan sınıf gerçeğine yer vermiş olmasıdır. Bu husustaki görüşlerini şöyle belirtiyordu : "Bizim halkımızın menfaatleri yek diğerinden ayrılır. sunuf (sınıflar) halinde değil; bilâkis mevcudiyetleri ve muhassalâi mesaisi yekdiğlerine lâzım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada samilerim, çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır.. Ve amelelerdir. Bunların hangisi yekdiğlerinin muarızı olabilir? Çiftçinin, sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin, yekdiğlerine ve ameleye muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir"<sup>22</sup>.

Görülüyor ki, Kemalist sistemin sınıf yapısı karşısındaki durumu Marxist ideolojiden farklıdır, ve tamamiyle Kur'an'ın Zûhruf Sûresine uymaktadır. Söz konusu sûrenin 32. âyetinde : "Yoksa onlar rabbinin rahmetini mi paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların maişetlerini biz paylaştırdık. Birbirine iş görmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır"<sup>23</sup>, denilmektedir. Kur'an'ın bu âyeti gelir dağılımındaki farklılığın her zaman her şart ve her toplumda geçerli olduğunu göstermektedir.

Böylece, sınıfların birbiriyle zıtlaşması yerine birbirini tamamlayan yapısı aynı zamanda Kemalist modelin uyumcu özelliğini göstermesi bakımından da önemlidir. Kemalist ideolojinin tesanütçülük (bağlılık) ve halkçılık ilkeleri gibi sınıf tutumu da Türk toplum yapısının geleneksel norm ve değerlerini yansıtmaktadır. Bu hususu, özellikle 1923 İzmir İktisat Kongresinde Mustafa Kemâl'in dile getirmiş olması, giderek sisteminin hem kapitalizmden, hem de sosyalizm ayrıldığıının en önemli bir kanıtını teşkil eder.

Onun ileri sürdüğü tez, fert-toplum dengesine dayanan bir modeli ortaya koyar.. Bu model, Batıdaki sistemlerin ne bir sentezi ne de alıntısıdır. Kendisinin ifadeleriyle :

"Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve

22) İzmir İktisat Kongresi, s. 255-256.

23) Seyid Kutub, Fizilâl-il Kur'an, Zuhuf Sûresi, Ayet 32, Cilt 13, s. 185-187.

ıstıraplar kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticedir"<sup>24</sup>. Bu ifadeler, aslında M. Kemâl'in düşünce oluşumunda ve kişisel mizacında kazanılmış değer yargılarının bir yansımasıdır. Bu yüzden Kemâlist ideoloji, döneminin komünizm, faşizm ve nazizm gibi, içinde doğup büyüdüğü toplumun tarihsel çerçevesinden kopmuş, soyut bir takım düşünceler değildir..

Mustafa Kemâl belirli süreler içinde modelinin bu özelliğini açıklarken, bu nokta üzerinde hassasiyetle durmuş ve hiç bir zaman ithal malı öğretileri kabullenmemiştir. Bu husustaki düşüncelerini şöyle açıklıyordu :

"Biz dahi gayri kabili tatbik fikirleri, nazari bir takım teferuatı yaldızlayarak, bir kitap yapabiliydik. Öyle yapmadık, milletin maddi ve manevi teceddüt ve inkişafatı yolunda, e'fal ve icraat ile akval ve nazariyata takaddüm etmeği tercih ettik"<sup>25</sup>.

Kemalist kadroyu oluşturan kişiler, ithal malı düşünce ve ideolojilere her zaman karşı gelirken ya Türk toplumunun tarihi gelişimini veya inkılâbın iç dinamiğini ön plâna alıyorlardı. Bu atılımların çarpıcı özelliklerine 1935'lerde yapmış olduğu bir konuşmasında rastlayabiliriz.

"Fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsî kabiliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve bir çok şeylerin yapıldığını gözönünde tutarak memleket ekonomisini devletin eline alması esasına dayanarak Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, 19. asırdanberi sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükler ifikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir"<sup>26</sup>.

Aynı zamanda bu ifadelerin özel teşebbüs ile devletçiliğin iyi bir sentezini ortaya koyması bakımından üzerinde önemle durulması gerekir.. Çünkü "her milletin kendine mahsus gelenekleri,

24) Orhan Türkdoğan, Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri, 1977 Keza, İttihat ve Terakki, Belleten, Temmuz - Ekim 1937, s. 619-625.

25) İttihat ve Terakki, Belleten, Temmuz - Ekim, 1937, s. 619-625.

26) Mustafa Baydar, Atatürk Diyor ki, s. 87. Keza, B. Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 286, 1970.



kendine mahsus âdetleri, kendine göre millî hususiyetleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir; ne kendi milliyeti içinde kalabilir”<sup>27</sup>.

Kemalist modelin ana felsefesini meydana getiren devletçilik ilkesi, ilk defa, 1923 İzmir İktisat Kongresinde belirlenirken, 1930 “İktisat Programında” da altıok içindeki yerini almıştır.. Nihayet 1937 yılında yapılan bir değişiklikle bu altı “temel ve değişmez” ilke, Anayasa’daki yerini de alacaktır<sup>28</sup>.

Bazı araştırmacılar, bu tarihlerden itibaren Kemalist ideolojinin liberal ekonomiden devletçi bir ekonomiye saptığını savunmuşlardır. Bunlar, 1923 - 1930 yılları arasını liberal ekonomik dönem, 1930 ve sonraki yılları ise devletçi dönem olarak belirlemişlerdir.. Bu hususa da kısaca değinelim..

Bilindiği gibi, Mustafa Kemâl kişisel “idiom”u ve “formasyonu” ile nasıl 1914’lerden beri milliyetçi bir karaktere sahipse, aynı şekilde sosyalizm, komünizm ve kapitalizme de karşıdır. Bu nedenle sisteminin temelinde, içinde yatıştığı toplum kültür değerleri ile çağın gereklerinin bir bütünleşmesi vardır. Bu da onu fert - toplum çıkarları dengesine götürür.. Çünkü, Mustafa Kemâl’e göre “Devlet ve fert birbirine karşıt değil, birbirinin tamamlayıcısıdır”..

Bu çerçeveye içinde 1923’lerdeki tutumunu açıkladık. Şimdi 1930 lardan sonraki, yani devletçi karakterin ağır bastığı dönemlere geçebiliriz..

1931 yılında bizzat M. Kemâl Paşa tarafından ileri sürülen bildiride “altı ok” olarak simgelenen ilkelerden yalnız biri —devletçilik— yeni idi. Bildirinin üçüncü maddesinde devletçilik şu ifadelerle tanımlanmıştı :

“Hususî mesai ise faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamu-

27) Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 150.

28) Bazı araştırmacılar, bu altı ilkenin “birbirini tamamlayan, biri olmayınca diğeri de olmayacak şekilde birbirine bağlanan şeyler miydi? Yoksa aralarında tezatlar mı vardı?” (Ahmet Hamdi Başar, Atatürk’le Üç Ay, s. 40-41, 1945) tarzında görüşler ileri sürmüşler, bazıları da devletçilik le halkçılığı, birbirine karşıt olarak düşünmüşlerdir (İ. Tekeli, S. İlkin, a.g.e., s 205).

riyete eriştirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettiği işlerde bilhassa iktisadî sahada devleti fiilen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır"<sup>29</sup>.

Mustafa Kemâl'in bir yanda özel girişimi esas tutması, öte yanda yüksek menfaatlerin gerektirdiği durumlarda devletin iktisadî faaliyetlere katılmasını önermesi hususu, "Rus örneğinden esinlenen ve Kayseri'de Sovyetler Birliği ile kurulan Kombina ile, tekstil sanayiinin"<sup>30</sup> gelişmesi, ekonomik ve siyasal alanda Türk - Rus ilişkilerinin yeniden iyileşmesi dönemine de rastlamaktadır. Gerçek o dur ki, bir yanda 1928 - 1929'da Moskova'da ideolojiye yeniden genel bir yön verme sırasında yeni bir yorum yolu benimsenerek "Mustafa Kemâl'in birdenbire devrimci bahramandan bir gerici tiran" haline getirildiği dönemlerden sıyrılarak, Türk - Rus ilişkilerinin işi bir platforma oturtulduğu, öte yandan da Türk ekonomisinin plânlı bir kimliğe kavuşturulduğu bu dönemlerde bile Mustafa Kemâl'in, fert-devlet ilişkisi görüşünden kıl payı bir sapmaya raslamak mümkün değildir. Görülüyor ki Mustafa Kemâl, 1920'lerde ne demişse 1935'lerde de aynı şeyi söylemiştir .

Gerçekten, plânlama çalışmalarının, 1932 Ağustosunda Türkiye'de Prof. Orlof başkanlığında bir Sovyet heyetinin gelmesiyle başladığı bir döneme raslamasına<sup>31</sup> rağmen, M. Kemâl 1920'lerden beri sürdürdüğu fert - devlet çıkarları dengesini aslâ bozmamıştır. Bunun gibi, 1929 - 1930 Dünya Bunalımını izleyen dönemlerin etkisi altında, devletçiliğe yönelişlerin ağırlık kazanmasına rağmen, Kemalist ideoloji yine de fert - devlet dengesini korumakta devam etmiştir. Nitekim Atatürk 1935'lerde şöyle diyordu :

"Fertlerin hususî teşebbüslerini ve şahsî kabiliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılamadığını gözönünde tutarak memleket ekonomisini devletin eline alması esasa dayanarak Tür-

29) Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 284-285, 1970.

30) B. Lewis, a.g.e., s. 285.

31) Bilsay Kuruç, İktisat Politikasının Resmî Belgeleri, s. 19, 1963. Keza, Korkut Boratav, 100 Soruda Gelir Dağılımı, s. 154, 169. George S. Harris, Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, s. 213, 1975.



kiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, 19 uncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçıların ileri sürdükleri fikirlere alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir"<sup>32</sup>.

Yukarıdaki ifadeler, Kemalist ideolojinin "devletçilik" ilkesinin 19 uncu yüzyıl sosyalist teorilerinden esinlenmediğini, anti-Marxist bir tutumu yansıttığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bazı araştırmacıların 1930'dan sonraki dönemleri devletçiliğe dönüş olarak belirlerken, unutmamaları gereken bir nokta da, bu devletçiliğin, sosyalist değil, tamamiyle "özel bir girişimi esas tutan" fert - devlet dengesini ortaya koymasıdır. Bu nedenle Kemalist devletçilik, fertlerin özel girişimleri ve yetenekleri esas tutmak kaydıyla üretim ve dağıtım araçlarını fertlere bırakan ve ancak ülkede bir çok şeylerin yapılmadığı gözönüne alınarak ekonominin devletin eline geçmesi ilkesine dayanır. Burada fert ve devlet ilişkisi yine uyumlu bir şekilde karşımıza çıkar. Devletin görevleri yanında fertin sınırları kalın çizgilerle belirtilmiştir. Bu nedenle, bazı yabancı uzmanların; "Türkiye'de gördüğümüz şey, plânlı ekonomiye değil sermayenin çoğunun hükümetçe sağlandığı kötü yönetilmiş bir kapitalist ekonomiye benzer. Rus etkisinin sonucu, ana ve babasının en iyi imkânlarının hiçbirisini tevarüs etmeyen bir melezdır"<sup>33</sup> şeklindeki eleştirilerine katılmak mümkün değildir. Çünkü bu yarılgıların nedeni, Kemalist ideoloji ile uygulama arasında ortaya çıkan günâh ve sevaptan bizzat sistemin sorumlu tutulmuş olmasıdır. Aynı şekilde, "Kemalizmin devletçilik ilkesini benimsemesi, Sovyetler Birliğine veya komünizme herhangi bir politik veya ideolojik eğilimden değil fakat zamanın tamamen pratik zorunluluklarından doğmuştur" yarılgıları da geçerli değildir. Başlangıçta da değindiğimiz gibi, Kemalist modelde fert ve devlet ilişkilerinin kökenleri ülkemizin tarihsel ve sosyal yapısına uygun gerçeklerden doğmakta, bu da Mustafa Kemâl'in kişiliğiyle yakından ilgili bulunmaktadır. Bu hususu son bir defa daha 1921 yılında Ankara'da yapmış olduğu bir konuşmasında izleyebiliriz :

"İlmi içtimaf noktalarından bizim hükümetimizi ifade etmek lâzım gelirse *halk hükümeti* deriz. Biz hayatını, istiklâlini kurtar-

32) M. Baydar, Atatürk Diyor ki, s. 87.

33) M.W. Thornbourg, ve diğerleri, Turkey : An Economics Appraisal, s. 39, 1949. Keza, B. Lewis, a.g.e., s. 286.

mak için çalışan erbabı sâyiz, zavallı bir halkız.. Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız. Binaenaleyh herbirimizin hakkı vardır. Fakat çalışmak sayesinde bu hakkı iktisab ederiz.. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını sâyden muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyeti içtimaiyemiz içerisinde yeri yoktur. O halde ifade ediniz efendiler.. Halkçılık, nizamı içtimaisini sâyine, hukukuna istinat ettirmek isteyen bir mektebi içtimaidir. Efendiler! Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklâlimizi emin bulundurabilmek için bütünlüğümüze, milli kültürümüze, bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yıkmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücadeleleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız.

“Hükümetimizin istinat ettiği esasın ilmi içtimaiye müstenit bir esas olduğunu bâriz bir surette görürüz. Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş!. Efendiler, biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz, bize benziyoruz”<sup>34</sup>.

Görülüyor ki, Kemalist modelin fert - devlet ilişkisi, ne Batı ne de Doğu modeline dayanmayan, dayanmak istemeyen, sadece “sosyal bilim” gerçeğinden hareket eden “bize benzeme” ilkelerini kapsar.. Bu yüzden sistemi baştan sona kadar tutarlı ve dışındaki gerçeklerle bağlantılıdır. Zaten Mustafa Kemâl hayatla ilişkisini kesen göstermelik her türlü sistemlerden nefret etmektedir. Bu nedenle, “Kemâlist rejimin pragmatik niteliği devletçiliğin el *yardamıyla* günlük ihtiyaçların ve sosyal gruplardan baskıların etkisiyle yalpalayarak, zikzaklar çizerek gelişmesi anlamına gelmiştir”<sup>35</sup> biçimindeki yorumlara katılmak, tüm bu sıraladığımız gerçekler karşısında, mümkün değildir.

Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni adlı incelemesinde, 1923 - 1931 yıllarını liberal dönem, 1932 - 1945'i ise devletçilik dönemi olarak kabul eder.. Avcıoğlu “aslında, liberal bir politika, cumhuriyetin başından beri uygulanmamıştır; devlet ister istemez müdaha-

34) M. Baydar, Atatürk Diyor ki, s. 46.

35) Korkut Boratav, a.g.e., s. 135.



leci olmuştur"<sup>36</sup> demek suretiyle, daha önce bahsettiğimiz Selek ve diğerlerinden farklı olarak, cumhuriyetin özelliğini "müdahaleci" olarak belirlemiştir. Ancak, Avcioğlu'na göre : "Bu devletçilik, kapitalizme alternatif teşkil eden bir sistem olarak hiçbir zaman düşünülmemiştir. Ve uygulamada, devletçilik, kapitalizmi engelleyen değil, geliştiren bir politika olmuştur"<sup>37</sup>.

Avcioğlu'nun bu görüşü, Kemalist modelin "fert - devlet çıkarları dengesine ters düşer.. Çünkü, bir yanda "cumhuriyetin başından beri liberal politikanın uygulanmamış olduğunu" belirlerken, öte yandan "bu liberal olmayan müdahaleci devleteciliğin kapitalizmin gelişmesine engel olamayışı" tarzındaki ifadeler tamamiyle çelişkili bir durumu ortaya koyar. Oysa Kemalist modelin geçerli olduğu (1923 -1938) onbeş yıl içinde, fert ve devlet ilişkileri, dengeli olarak, ne kapitalistleşme ne de sosyalistleşme yollarına sapmayarak bütünlüğünü korumuştur. Bu dönemde, bazı çevrelerin "hükümetin bir çok devlet işletmelerini yerli ve yabancı sermayeye devretmesinden hareket ederek sadece yerli kapitalistlerin veya burjuvazinin yetişmesini sağlamıştır" tarzındaki eleştirilerine de katılmak mümkün değildir.

Kemalist ideoloji hiçbir zaman yabancı sermayeye yönelik kör bir ekonomik politika izlememiştir. Günümüzde bile bir çok sosyalist ülkelerin özellikle Polonya'nın "Coca - Cola'dan tutunuz da Fiat arabaları, Berliet otobüsleri, Harvester inşaat ve yol makineleri, Massey - Ferguson Traktörleri, Marlboro sigaraları ve Singer dikiş makinelerine varıncaya kadar"<sup>38</sup> her çeşit yabancı sermayeye ülkelerini açık tutmaları, onların sistem olarak nasıl kapitalistleşmeye yöndikleri anlamına gelmezse, aynı şekilde Kemalistlerin yeni mali kaynaklar yaratmak ve hızlı kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla "toplumsal yapımızın millîlik" niteliğini bozmamak kaydıyla dışarıdan bir takım imkânlar sağlanması da sistemi bozacak mahiyette düşünülmemelidir. Felsefe olarak, Kemalist ideoloji yabancı sermayeye karşı değildir. Bu hususu, daha 1922'lerde M. Kemâl şöyle açıklıyordu :

36) Doğan Avcioğlu, Türkiye'nin Düzeni, s. 212, 1968.

37) D. Avcioğlu, a.g.e., s. 213.

38) Orhan Duru, 1975 sonu Polonya ve Dünya Gazeteleri, (Milliyet, 30 Kasım 1975).

"Bugünkü savaşlarımızın gayesi tam bağımsızlıktır. Bağımsızlığın bütünlüğü de ancak mali bağımsızlık ile mümkündür. Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan mahrum olunca, o devletin bütün heyeti kuruluşlarında bağımsızlık felce uğramıştır. Bundan ötürü devlet bünyesini yaşatmak için dışarıya müracaat ve tedbirlerini bulmak lâzım ve mümkündür. Azamî tasarruf milli özelliğimiz olmalıdır"<sup>39</sup>.

#### **Chester İmtiyazı : Yabancı sermaye ile sanayileşme denemesi.**

1922'lerde bir yanda emperyalistlere karşı savaş verilirken, öte yanda M. Kemâl'in millî kalkınma modeli içinde devleti ayakta tutabilmek amacıyla yine bu emperyalistlerden mali imkânlar sağlama teşebbüsü, duygusal olmaktan çok fert - devlet dengesine dayanan atılımları gösterir. "Chester İmtiyazı" da bu çerçeve içinde düşünülmelidir. Bu nedenle kısaca bu projeye değinmek istiyorum.

Yakın Doğu'da yeni bir Amerikan Politikasının geliştirilmesinin önemli bir adımı sayılan Chester İmtiyazı ilk defa 1907'de su yüzüne çıkıyor<sup>40</sup>.

1909 yılında Meclisi Mebusan'da tasdik edilen bu imtiyaza göre, Sivas - Süleymaniye (İrak) arasında bir demiryolu yapımını öngörüyordu. Yapılacak yol Harput, Diyarbakır, Musul ve Kerkük'den geçecekti, ve 900 millik veya 5000 kilometreye yakın demiryolu döşemesini kapsıyordu..

Chester projesi bağımsızlık savaşının hemen arkasında 1923'lerde tekrar ortaya çıkmıştır. Bu kere projenin kapsadığı demiryolları daha geniş bir alana yayılmıştı.

Chester Projesinin amacını, 1923 İzmir İktisat Kongresinde, İktisat Vekili Mahmut Esat Bey (Prof. Mahmut Esat Bozkurt) şu şekilde açıklıyordu :

"Memleketimiz Fransa'nın ikisi kadar olduğu ve ondan çok fazla zengin bulunduğu halde, mevcut nüfus ondan istifadesi gayr-ı kâfidir. Nüfus meselesini, bir taraftan muhaceret ve neslimizin tez-

39) Atatürk'ün Söyev ve Demeçleri, Cilt I, s. 222-223.

40) Tefvik Çavdar, Osmanlıların Yarı Sömürge Oluğu, s. 147-156.



yidine çalışarak halle doğru gitmekle beraber bunun, bu maksadın uzunca zamanlara mütevakıf olduğunu unutmamalıdır.

"Binaenaleyh, nüfus noksanını bugün telâfi edecek yegâne çare biran evvel makina devrine girmektir. Ahiren iktisat vekâleti, Chester grubuna mensup Mister Kennedy arasında bir mukavele-name tanzim edilmiştir"<sup>41</sup>.

Görülüyor ki, Chester İmtiyazının felsefesi Türk hükûmetine göre, nüfusu az fakat arazisi geniş olan ülkemizi makina çağına götürmektir. Çünkü, "bugünkü sefalet ve rezalet içinde kimseyi memnun etmeye imkân yoktur.. Memleket mamur, millet zengin olduğu zaman herkes memnun olur"<sup>42</sup>.

Chester projesi yerli basında da geniş ölçüde tasvip görmüştür. Nitekim, Hâkimiyet-i Milliye, Tan, Tevhid-i Efkâr, İdam, İleri ve Vakit gazeteleri şöyle diyorlardı :

"Chester projesiyle memlekete 400 milyon liralık bir ecnebi sermayesi girecektir. Milletimizin hukukuna ve memleketimizin kavaninine riayetkâr herhangi bir ecnebi sermayesine kat'iyen düşman olmadığımızı bundan daha kuvvetli bürhan olabilir mi? Chester projesini kabul etmekle ve aynı grupla alât ve edevât-ı rizaiye mukavelesi yapmakla Türkiye hükûmeti tarafından ecnebi sermayesine karşı takip edilen siyaseti göstermiştir"<sup>43</sup>.

Mahallî gazetelerde Chester projesiyle ilgili olarak yer alan görüşler daha ziyade yabancı sermayeye, özellikle tarım teknolojisi ve ulaştırmak alanında ülke çapında duyulan ihtiyaçlar noktasında toplanmaktadır. Bunun dışında o sıralarda Atina ajansının Türk hükûmetini yabancılara imtiyaz verilmemesi ve yabancı vapur kumpanyalarının kıyılarımızda dolaşmalarına izin verilmemesi tarzındaki hayali suçlamalarına karşı geniş şekilde tepki göstermelerini de zikretmek gerekir..

1920'lerden önce Amerika hükûmeti ile Osmanlı devleti arasında dostane ilişkilerin kurulduğunu biliyoruz. 1900'lerde Ameri-

41) İzmir İktisat Kongresi, s. 265.

42) D. Avcıoğlu, a.ge., s. 526.

43) İzmir İktisat Kongresi, s. 10-11.

ka'nın Türkiye'ye ihracatı 50.000 dolardan ibaretti. 1913 yılında ise bu miktar 3.500.000'e yükselmiştir. Fakat asıl başdöndürücü artış 1913 - 1920 yılları arasında meydana gelmiş ve 42.200.000 doları bulmuştur. Bu gelişme tek taraflı da değildir. Aynı süre içinde Amerika'nın Türkiye'den yaptığı ithalât 22.100.000 dolardan 39.600.000 dolara çıkmıştır<sup>44</sup>. Görülüyor ki, 1913 - 1920 yılları arasında Türkiye'nin Amerika ile olan ithalât ve ihracatları yaklaşık olarak denk bir şekilde sürdürülmüştür.

1923 Nisanında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden Dr. Fuat Bey'in Amerika'ya yaptığı yarı resmî ziyarette söylediği sözler, Türk Hükûmetinin yabancı sermayeden neler beklediğini göstermesi bakımından kayda değer :

"Biz Türkler, ülkemizi kalkındırmak istiyoruz. Bu kalkınma için yabancılarla işbirliğine ihtiyacımız var. Bu işbirliği olmadan yapamayız. Fakat yabancılarla iki çeşit işbirliği vardır. Biri, yabancı hegemonyasını da birlikte getiren, yalnız yabancı kapitalistin kârını düşünen işbirliği; öbürü de emperyalist amaçları olmayan işbirliğidir. Birincisinden çok çektik onun için Chester grubu ve öteki Amerikan müteşebbisleri ile mümkün olan ikinci işbirliği şeklini seçtik. Bu işbirliği hem Amerika'nın, hem Türkiye'nin yararına olacak ve Türkiye'nin egemenliği ile siyasî çıkarlarına zarar vermeyecektir. Onun için Amerikan işbirliğini tercih ediyoruz. İşte bunun içindir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi, Amerikan sermayesine kollarını açmaya ve bütün haklarını korumaya hazırdır<sup>45</sup>.

Bazı araştırmacılara göre, "tam bir sömürge tipi olan Chester projesi ile ABD'de<sup>46</sup> kervana katılmak suretiyle, Türkiye'nin nüfuz bölgelerine bölünmesi plânına katılıyordu. Niyazi Berkes ise, Büyük Millet Meclisinde ümitler uyandıran Chester projesini şöyle tanımlıyordu : "Görünüşe göre amacı, Anadolu'nun Doğu ve Kuzey Doğu vilâyetlerini demiryolları ile bezemektir. Irak petrol hisselerinin, İngiliz, Fransız ve Alman sermayeleri arasında paylaşma zamanlarında ortaya çıkan bu proje geleceğin bağımsız Ermenistan'ını hazırlayacağına inanan Ermeni müteşebbisleri Dr. Pastırma-

44) Edward Mead, Bağdat Demiryolu Savaşı, s. 363.

45) E.M. Earle, a.g.e. s. 367.

46) E.M. Earle, a.g.e., s. 363.



çıyan, Noradongıyan, Nâzır Hallaçyan efendiler gibi zatlar vasıtasıyla, Türkiye'de reklâm ediliyordu. Fakat Birinci Cihan Harbi, projenin gerçekleştirilmesine mâni oldu. Lozan müzakereleri esnasında, yani İngiliz ve Fransızlar arasında Alman hisselerini paylaşma dolayısıyla müzakereler cereyan ettiği sıralarda Chester Projesi tekrar diriltildi.

"19 Nisan 1923'de tekrar B.M.M. ne sunulan proje kabul edildiği halde, Chester'in sermaye grubu harekete geçmedi; proje başka gruplara satıldı, elden ele geçti, sonunda unutulup gitti"<sup>47</sup>.

Bazı araştırmacılara göre, Chester imtiyazı, Lozan Anlaşması konusunda, özellikle Musul meselesindeki İngiliz isteklerine karşı bir denge sağlamak için kabul edilmiştir<sup>48</sup>.

"Fakat, İsmet Paşa, sonradan yaptığı konuşmalarda imtiyazın bazı çıkar grupları tarafından bir oldu bittiyle kabul edildiği intibamı da uyandırmaktadır"<sup>49</sup>.

İsmet Paşa, Lozan Anlaşması konusunda kendisine yöneltilen eleştirileri cevaplandırırken, Büyük Millet Meclisinde şunları söylemiştir :

"Bir an için Lozan'da bazı hatalar yaptığımızı kabul edelim. Fakat Amerika'dan gelen iki serserinin Chester projesi adı altında Anadolu'nun yarısından fazlasını kapsayan bir imtiyazı elde etmeleri sonucu Lozan'da karşımıza çıkan güçlükleri size anlattım mı? Bu imtiyaz konferansın geri kalması, yeni bir savaşın çıkmasının eşğine kadar bizi getirdi. Bu güçlükler sebepten kimlerdir : İki Amerikalı, parası bile olmayan iki Amerikalı, parası bile olmayan iki Amerikalı..."<sup>50</sup>.

Chester Projesi'nin Cumhuriyetin ilânından altı ay önce Meclisten geçmesi ve bu projenin önemi hususundaki İsmet Paşa'nın endişeleri ortadadır. Ancak, Amerikan açısından yapılan bir durum değerlendirmesi de vardır. Öyle ki, "Bağdat Demiryolu Savaşı"

47) Niyazi Berkes, İkiyüz yıldır Neden Bocalıyoruz? s. 90-92, 1963.

48) T. Çavdar, a.g.e., s. 156.

49) N. Berkes, İkiyüz yıldır neden bocalıyoruz? s. 90-92, 1963.

50) Y. Çavdar, a.g.e., s. 156.

(1923) adlı ünlü araştırmasıyla bilinen Edward Mead Earle ise duruma değişik bir açıdan bakmaktadır. Ona göre, durum, Sultan Hâmit'in Bağdat demiryolu'nu yapmak için Alman Bankerleriyle 1888'de giriştiği ilişkilerden farklı değildi. Deutsche Bank, Türkiye'de demiryolu yapımına giriştiği zaman, Alman Hükûmeti'nin bu yatırımları koruyup koruyamayacağını soruşturmuştu.. Alman politik çıkarlarının yalnız Avrupa'ya bağlı kalmasını ve emperyalist sorunlara bulaşmaktan kaçınılmasını isteyen Bismarck, yabancı ülkelere yapılacak yatırımlardan doğacak tehlikelerin yalnız bu yatırımları yapanlarca göğüslenmesi, onun için Alman Hükûmeti'nin desteğinin beklenmemesi gerektiğini söylemişti. Fakat Bismarck'ın bu politikası, Alman İmparatorluğu'nun Asya'ya, Afrika'ya ve dünyanın yedi denizine yapılan iktisadî ve ticarî çıkarları ile bağdaşmadı. II. Wilhelm, Alman sını, iktisadî ve ticarî çıkarlarına Bismarck'tan daha çok kulak veriyor, yabancı ülkelerde onları destekliyor ve koruyordu. Bismarck, Türkiye'de yatırımlara göz yummuştu; II. Wilhelm ise öncülük ediyordu.

"Türkiye'de Amerikan çıkarlarının gelişmesi, Amerikan Hükûmetini bir devlet adamlığı sınavı karşısında bırakmaktadır. Avrupalı rakiplere karşı Amerikan iş adamlarına hükûmetin yardımını sağlamak, Türkiye'deki iktisadî nüfuzu pekleştirmek, yeni ticarî ve malî imtiyazlar koparmak üzere diplomatik baskı yapmak için, yakınoğu işlerinde manevî değerlerin zedelenmesi pahasına, pek çok teşebbüste bulunulacaktır.. Bu teşebbüslere uymak, Amerika'nın Yakınoğu'da çıkar gözetmeden, giriştiği sosyal ve kültürel faaliyetler sayesinde kazanmış olduğu itibarı tahrip edecektir. Bu teşebbüslere uymak için, Türk milliyetçilerinin Amerika'ya olan güvenini yıkacaktır. Bu teşebbüslere uymak, yarım yüzyıldır Yakınoğu'ya felâket getirmiş olan emperyalizme kapılmış olacaktır.

"Chester imtiyazları hem bir umut, hem bir tehlike olabilir. Demokratik Türkiye'nin egemenlik ve bütünlüğüne zarar vermeden, Amerika'yı öbür büyük devletlerle bir çatışmaya sürüklemeyen Anadolu'nun kalkınmasına ve refahına yardım edeceklerse, bütün yakınoğu için bir umut kaynağı olacaktır. Aksine, Türkiye, Amerika ve dünya barışı için bir tehlike haline geleceklerse, İmparatorluk Almanya'sının geçmiş olduğu yola koyulmuş bulunacaktır"<sup>51</sup>.

51) E.M. Earle, a.g.e, s. 373-374.



Bu nedenle, Amerikalılar, Yakındoğudaki bu durumdan iyi bir ders almalıydılar. Earle'in ifadesiyle "Mustafa Kemâl Paşa, Anadolu'da demiryolu yapımı için Amèrikan sermayesini, Sultan Hemit'in Bağdat Demiryolunu yapmak üzere Alman bankerlerini dâvet etmesine benzer sebeplerle çağırmıştır. 1888'de Sultan Hâmit Almanya'nın iktisadî bakımından güçlü fakat siyasî bakımından tutkusuz olduğuna inanıyordu. Bugün de Mustafa Kemâl Paşa, Amerikan müteşebbislerinin, mühendislerinin modernleştirecek imkânlarla ve bilgiye sahip olduklarına inanıyor. Ve Türkler açısından Amerika'nın, Yakındoğu'da temiz bir geçmişi var. Amerika hiçbir Türk toprağını koparıp almamıştır; Amerika Türk topraklarında nüfuz bölgeleri kurmaya yeltenmemiştir. Amerika hiçbir zaman Dünyunu Umumiye'ye katılmamıştır; Amerika'nın sahip olduğu topraklarda müslüman yoktur; onun için Türkiye'nin siyasî gücünden çekinmemektedir; Amerika, Türkiye'ye savaş ilân etmemiştir; Amerika nefret edilen Sevres Anlaşmasına imzasını koymamıştır; yalnız Amerika Batı Devletleri arasında Türkiye'nin samimî ve çıkar peşinde koşmayan bir dostu olabileceğini kanısını uyandırmaktadır"<sup>52</sup>.

Bu ifadeler, Chester imtiyazına Amerikan gözü ile getirilen bir yorumu yansıtmaktadır.. Türk Hükûmetinin Kurtuluş Savaşında yabancı sermayeye karşı tutumunu göstermesi bakımından Chester projesi, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. İzmir İktisat Kongresinin arifesinde Chester projesi Batıdan teknik ve bilimsel alanda sağlanılan yardım şekli olarak, Türk basınında geniş tasvip görmüştür.. 7 Şubat 1923 tarihli Akşam gazetesi bu hususta şöyle yazıyordu :

"Yeni Türkiye'nin vatanına karşı perverde ettiği hissiyat ve garp ilm-ü irfan ve sermayesinden istifadeye ne derece hahişkâr olduğunu şimdiden gösterdiğine en bariz bir delil de vasi bir meblâğı istilzam edecek olan ve bütün memleketin baştanbaşa imarını istihdaf eden der derst-i intac Amerikalı Chester projesidir".

Aynı şekilde, iktisat vekili Mahmut Esat Bey'in 1923 Türkiye İktisat Kongresi hakkında Anadolu Ajansına verdiği demeçte ise söz konusu proje ile ilgili olarak şu görüşler ileri sürülüyordu :

52) E.M. Earle, a.g.e. s. 371-372.

“Chester Projesi Türkiye'nin ecnebi sermayesine, ne kadar müsaade göstermiş olduğunu ifade edebilecek bir şahittir. Yeniden yapıtığımız alât ve edavat mukavelesi —ki on milyon liralık bir şirketle akdedilmiştir— bunu takzibe kâfidir..

“Yalnız diyorum ki efendiler! ... Türkiye esirler ülkesi olmasın, her medenî millet gibi muamele görsün.. Şu tarzda muamle etmeği muvafık gören ecnebilerin sermayesine kapımız açıktır.. Memleketimiz açıktır”<sup>53</sup>.

İzmir İktisat Kongresinde tartışılan Chester Projesi hakkında 26 Şubat 1923 tarihli Vakit Gazetesi de şu hususları naklediyordu :

“Chester Projesinin yirmi sene müddetle Türkiye'ye hariçten bilâ resim kömür ithali hakkında bir maddesindeki ehemmiyet kongre müzakeratı neticesinde tamdir olunmuştur”.

Keza, 1 Mart 1923 tarihli İkdâm gazetesinden öğrenildiğine göre İktisat Vekili Mahmut Esat Bey, Kongrede Chester Projesiyle ilgili olarak yaptığı bir konuşmada, “Projenin süratle tatbiki lâzım olduğunu, banka işinden sonra ziraat makineleri getirmeliğimizi, üç ay zarfında Amerikalıların memleketimize bir çok alât-ı ziraiye getireceklerini ve bunları köylüye taksitle satacaklarını söylemişler, nüfus azlığını telâfi etmemiz lüzumunu dahi tekrar ederek kongrenin muvafak olduğunu bildirmişler ve şiddetle alkışlanmış”..

Görülüyor ki, Chester İmtiyazı, Kemalist ideolojinin bir gereği olarak, uygulanma alanına konulmuş, siyasî ve ekonomik yönleri ağır basan bir projedir. Hükümet girilen tüm teşebbüslerde yabancı sermaye karşısında bilinçlidir. Anlaşmanın en ilginç tarafı, sosyalist blok yerine demokratik bir ülkeyle ilişkilerin sürdürülmüş olmasıdır.

Ayrıca Türkiye İktisat Kongresinin yabancı sermaye hakkında sunduğu esaslar incelendiği takdirde, Kemâlist kadronun veya Kuvay-ı Millîyecilerin öyle kolaylıkla oyuna gelebilecek yaratılıştaki kimseler olmadıklarını görebiliriz :

Kurtuluş Savaşının bitiminden hemen sonra, kapitalizmin ve demokrasinin model olarak en iyi bir biçimde uygulandığı, yeni bir

53) İzmir İktisat Kongresi, s. 16-17.



dünya ile temasların kurulmaya başlanması aynı zamanda sosyalist dünyaya olan bir tepkiyi de gösterir. Oysa, Sovyetlerle temas, Türk Plânlama çalışmalarına bağlı olarak, 1932 Ağustosundan itibaren başlayacaktır. Bu heyet, Prof. Orlof başkanlığında, Rusya'da beş yıllık sanayi programında çalışan uzmanlardan ibaret olup, Türkiye'nin sanayileşmesi için tanzim edilecek programda çalışmak üzere, davet edilmiştir. Ancak, Kemalist ideoloji rayna oturduktan sonra, Sovyetlerle başlayan bu tür ekonomik ilişkiler milli birliğimize ters düşmeyecek bir biçimde yürütülmüştür..

Cumhuriyet hükûmetinin, Sovyetlerle olan temaslarında "iyi komşuluk ilkesi", dışında, komünizm tehlikesi nedeniyle bir "büzülme politikası"nın önemli yer tuttuğuna inanmak gerekir. Bunun da nedenini, Kemalist ideolojinin bolşevik akımına karşı bilinc-altı tepkisinde aramak gerekir..

Bu hususu, M. Kemâl, James Harbord'a verdiği beyanatta şu şekilde dile getiyordu :

"Bolşevikliğe gelince, içtimai bünyemiz kadar dinimiz ve örf ve adetlerimizin böyle bir telkine gayri müsaait olmaları itibariyle memleketimizde bu doktrine herhangi bir yer yoktur.. Türkiye'de ne milyonlarca büyük sermayedar, ne de milyonlarca esnaf, zanaatkar ve işçi vardır. Diğer taraftan, zirayi bir meseleye mahul değiliz. Nihayet, içtimai noktai nazardan dini itikadımız, haddizatında bizi bolşevizmi kabulden müstağni kılar"<sup>54</sup>.

Kemalist ideoloji taraftarlarının bu bolşevik düşmanlığı, daha sonra kominternin dördüncü kongresinde Türk delegesi Orhan'ın sert eleştirilmesine yol açacaktır : "Büyük Millet Meccisi bir ihanet hükümetidir. 1921 yılında Londra Konferasından bu yana milli burjuvazi devrimci bir zihniyet taşımaktadır"<sup>55</sup>.

Bu konuşmasından 3 yıl sonra, M. Kemal 1 Mart 1922'de bu defa kapitalist ülkeleri acı bir lisanla eleştiriyordu : "Tanzimatın açtığı serbest ticaret devri, Avrupa rekabetine karşı kendini müdafaa edemeyen iktisadımızı, bir de iktisadî kapitülasyon zinciri-

54) G.S. Harris, a.g.e., s. 5. Keza, Şevket Süreyya Aydemir, İnkılâp ve Kadro, s. 404.

55) Kurt Steinhaus, Atatürk Devrimi Sosyolojisi, s. 115, 1973.

ne bağladı. Teşkilât ve ferdi kıymet noktaî nazarımdan, iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar, memleketimizde bir de fazla olarak imtiyazlı mevkide bulunuyorlardı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman, istedikleri eşyayı, istedikleri şerait tahtında memleketimize sokuyorlardı. Bütün şuebat-ı iktisadiyemize, bu sayede hâkimi mutlat olmuşlardı.

“Efendiler; bize karşı yapılan bu rekabet, hakikaten çok gayri meşru, hakikaten çok kahredici idi.. Rakiplerimiz, bu suretle inkişafa müsait sanayiimizi de mahvettiler. Ziraatimizi de rahnedar ettiler. İktisadî ve malî inkişaf ve tekâmülümüzün önüne geçtiler. Memleketimizi de Avrupa rekabeti yüzünden yok edilmiş ve şimdiye kadar ihmal edilegelmiş olan tarım endüstrimizi canlandırarak, çağdaş ekonomedeki teknik ve araçlarla donatmaya önem vermeyi dikkatle gözönünde tutacağız. Ekonomik politikamızın önemli amaçlarından biri de; toplumun genel faydasını doğrudan doğruya ilgilendirecek kuruluşlar ile, ekonomik alandaki teşebbüsleri, malî ve teknik gücümüzün ölçülerine uygun olarak devletleştirmektir”<sup>56</sup>.

Böylece, sosyalist ve kapitalist sistemin dışında, “fert - devlet dengesi çıkarlarını” hedef alan bir orta yola yöneliyordu.

Bu bilgilerin ışığında Lord Kinross, “Kemalist dönemi bir bütün olarak düşünmektedir”<sup>57</sup>. Hatta, Kemalist ideolojinin önemli nakilcilerinden Prof. Afet İnan, bu hususta daha yaygın bir görüşe varmakta ve şu beyanda bulunmaktadır :

“Kemalist kadronun temel taşlarını teşkil eden Gazi'nin, İsmet Paşa'nın, Recep Bey'in nutuklarını mütalea ve tetkik ediniz. Hepsinde aynı noktaya, aynı vuzuh ve sarahatla tedadüf edersiniz. Hepsi : “Devlete devletinkini, ferde ferdinkini demişlerdir” ... devlet yalnız ferdin yetişemediği ve yapamadığı şeyleri yapar diye tasrih etmişlerdir”<sup>58</sup>.

56) Afet İnan, a.g.e., s. 31. Keza, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt I, s. 219-220, 1945.

57) Lord Kinross, Atatürk : Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, s. 676, 1970.

58) A. İnan, a.g.e., s. 64.



Kısacası, Chester imtiyazı üzerinde dururken, Kemalist felsefenin yapısını gözönünde tutmak gerekir. Bu nedenle, Kemâlist modeli her türlü gelişiminde, bu özelliğinden soyutladığımız takdirde, gelişkilere sapmamız mümkündür.

Nitekim, 1923 İzmir İktisat Kongresi bir bütün olarak gözönüne alındığı takdirde, ferdi girişimler kadar devletçi teşebbüslere de önemle eğildiği görülür. Bunları somut örnekleriyle kısaca açıklayabiliriz.

Nitekim, 1923 İzmir İktisat Kongresinde "Türkiye İktisat Kongresinin yabancı sermaye hakkında hükümete sunduğu esaslar" başlığı altında şu kararlar alınmıştır :

1) Yabancı sermayesinden müstağni kalmayacağımız açık ise de bu sermayelerin memleket için muzir olmayacak şekilde girmesinin sağlanması,

2) Tamamen yerli sermayelere terkedilecek işlerin tayini ve bu işlere muvazaâ yoluyla yabancı sermayelerin girmemesinin sağlanması,

3) Kanunen Türk sayılmayan şirketlere hiçbir zaman işletme imtiyazları ve özel izin verilmemesi ve bunların Türk yurttaşları ve şirketlerine ait olan muafiyetten yararlanmamaları,

4) Kanunen Türk sayılmayan şirketlerin hükümet münakaşası ve alım - satımlarına ortak olmamaları ve hükümetle hiçbir anlaşma akdeylememeleri...<sup>59</sup>.

Kongrede, yabancı sermaye ile ilgili olarak alınan bu hususlar tamamiyle bilinçli bir hava içinde cereyan etmiştir. Bu nedenle, Mustafa Kemal'in kongredeki demeçleriyle, kongrenin yabancı sermaye hakkındaki genel görüşleri birbirlerini tamamlar mahiyettedir..

Chester Projesinin iktisadi zihniyeti ülkede, hammaddeleri işleyecek sermayenin sağlanması ilkesine dayanır.. Bu nedenle hem yabancı sermayenin millî kalkınmada sağlanması, hem de özel girişimci tipinin yetiştirilmesi bu dönemin amacını teşkil eder. Bu

59) İzmir İktisat Kongresi, s. 435-36.

nedenle Mustafa Kemâl, 1923'lerde aynen şöyle demek zorunda kalmıştı :

“Kaç milyonerimiz var? Hiç... Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilâkis memleketimizde milyonerlerin, hatta milyarderlerin yetişmelerine çalışacağız”<sup>60</sup>.

Bazı araştırmacılar, M. Kemâl'in bu ifadelerini özel girişimci bir tutum olarak belirtmişlerdir. Yukarıda açıklandığı gibi böyle bir yorum tarzı bir hatadır. Çünkü, İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşması bu husustaki görüşlere ışık tutacak niteliktedir :

“Büyük zaferin, milletini vergilemeyen, sahillerinde gemi işletmeyen, iktisadî alanlarda muhtaç olduğu şeyleri memleketine yapmayan, demiryolu inşa edip, fabrika kurmayan, hülâsa kendi hayatını bile korumayan âciz bir devlet yerine, güçlü bir devlet gerektiğini; millî mücadelenin gerçekleştirdiği millî birlik ruhu içinde, şimdilik iktisadî sorunların ele alınmasının zamanı geldiğini” belirtmiştir.

Bu dönemde ilk ele alınacak kredi konusudur. Türkiye önce bu-  
nj çözümlenmelidir. Kredi müesseseleri kurulsun ve gelişsin ki sınaî kuruluşların muhtaç oldukları tesis ve işletme sermayelerini onlara verebilsin. Batı ile aramızda mevcut seviye farkını ancak bu sayede kısa bir zamanda giderebiliriz.. Bu büyük zaferi kazanmış bir memleketin kredi müesseselerinden mahrum bulunması akla sığar bir şey değildir. Türkiye'de devlet 50 milyon lira (altın lira) vergi alabiliyorsa bunun isbatlandığı ilk gerçek, pazar ekonomisinin varlığı ve millî sermayenin mevcudiyetidir. “Türkiye'de millî sermaye yoktur diyenler, gafilane bir hata irtikap ediyorlar”.. O halde devlet, millî sermayeden ayıracağı paylarla, sanayii ve ticareti destekleyecek kudretli bankaları bir an önce kurabilmek için, gereken her tedbire başvurmalıdır. Fertler ve şirketler de bulunacak bankaya destek olsunlar. Yeni sınaî ve ticarî işletmeler kurmada yardımcı olsunlar<sup>61</sup>.

İşte Mustafa Kemâl, özel teşebbüsü desteklemede ve kredi sağlanmasında felsefe olarak bu tür bir ihtiyaçlılık ilkesinden hareket ediyordu.

60) **Tunç Tayanç**, Sanayileşme Sürecinde 50. Yıl, s. 49, 1973.

61) **Bedri Gürsoy**, Türkiye'de Sanayileşme ve Kamusal Kredi, s. 475-476, Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme Semineri, 1974.



Lozan anlaşmasının gerektirdiği bazı hükümler "iç pazarın gümrük duvarlarıyla korunmasına" engel olmakla beraber, yeni Türkiye Cumhuriyeti 1923 İzmir İktisat Kongresiyle millileşme çizgisi üzerinde yönünü belirliyordu. Nitekim, rekabet güçleri olmayan iş çevreleri, 1923 İzmir İktisat Kongresi tartışmalarından da anlaşılacağı gibi, özellikle iki alanda devlet müdahalesinden yana idiler :

- 1) İç pazarın gümrük duvarlarıyla korunması,
- 2) Ticaret ve sanayi kredisi verecek büyük bankaların kurulması<sup>62</sup>.

Görülüyor ki, İzmir İktisat Kongresinde, öteden beri hakları kısıtlanan küçük esnaf ve zanaatkarlar, gerekli girişimde bulunabilmek için, açıkça devlet müdahalesini talep etmektedirler.

Esasta, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini yeni bir "devlet anlayışı" içinde hareket etmeğe sevkeden eğilimler, geçmişte cereyan eden olaylar karşısında devletin etkinliğini yürütmesidir. Zira, bu acı denemelerin en önemlisi, daha Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre önce, 1902-1911 yılları arasında maden istatistikleriyle tesbit edilebilir. Bu yıllara bakarsak, maden üretiminin 1902'de % 50'si; 1911'de % 75'inin yabancıların elinde olduğu görülür. Bu durum gösteriyor ki, "Osmanlı Sanayii oluşmamış, hammadde sektörü ile yurt içinde bütünleşmemiştir. Böylece, ülke çapında, siyasal bütünlüğün temelinde yatan ve "exploitation of home market" denilen bir iktisadi bütünleşme olmamıştır. Bu durumda, Osmanlı ülkesinde üretilen madenler Alsace-Lorraine, Ruhr ve İngiltere sanayiinin tamamlayıcısı oluyor, sürekli oralara akıyor; oradan da işlenmiş madde olarak geliyor<sup>63</sup>. Bu oluşum, yani dışa bir sanayi kuruluşu tüm özellikleriyle sürdürülmezdi. Millî bir devletin millî bir sanayi politikası olması gerekirdi. Bunun için de hem 1923 de hem de 1930 iktisat programında devletçilik üzerinde durulmuştur..

61) İzmir İktisat Kongresi, s. 435-36.

62) Oysa Silier, 1923 - 1935 döneminde bankalar ve bankacılık, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, s. 492.

63) Gündüz Ökçün, 1923 yılında İzmir'de toplanan Türkiye'de İktisat Kongresinde kabul edilen esaslar, SBFD., Cilt 23, sayı 1, s. 481, 1968.

Atatürk'ün anladığı devletçilik, Prof .Mardin'in de belirttiği gibi, "yasak devletçilik" değil, "teşkilâtçı devletçilik" tir. Çünkü, Cumhuriyet Halk Fırkasının nizamnamesi ve programında yer alan halkçılık ile devletçilik birbirleriyle bütünleşmiştir.. Buna göre; "halkçılık ilkesinde" irade ve hâkimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hâkimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır. Kanunlar önünde mutlak bir müşavet kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaata imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul etmektir"...

Devletçiliğin bu özelliği dolayısıyla bazı araştırmacılar, Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ekonomik politikanın, geleneksel şekilde gelişmeyi yalnızca piyasa güçlerinin işlemesine bırakan, devletin rolünü bu piyasa güçlerinin işlemesini sağlayan bir çeşit jandarmalığa indirgeyen bir "liberal ekonomi" politikası olarak anlaşılması gerektiğini, tersine "devletin çok daha aktif" olduğunu savunmuşlardır<sup>64</sup>. Ancak, devletin bu girişimleri, "liberal ekonomi modelinin çalışmasına gerekli ön koşulları sağlamak" tarzında yorumlanmıştır. Bu da, 1923'lerde devletçi tutumun varlığını gösteren önemli bir kabnettir. Ancak, Kemâalist modelin bu devletçiliği, ne devletin ferdi ezmesine ne de ferdin devleti silmesine izin verir. Zira, Kadro'cu teorisyenlerden Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun da yerinde teşhişiyle: "Kemalistler, 1922 döneminde emperyalizm ile kapitalizm arasındaki farklı stratejiyi kesinlikle bilmekte ve bu husustaki kıl payı yanılmaya hak verdirmeyecek bir bilinç içinde oldukları bilinmektedir"<sup>65</sup>. Bu nedenle Prof. Yaşa, "1930'dan bu yana, Türkiye'nin sanayileşmesi süreci tetkik edildiğinde özel sanayinin daha önce devlet tarafından işletmesi kurulmuş olan sahaları tercih ettiği, ancak birinin diğerini tasfiye ettiği değil, fakat iki tipin (özel ve devlet) bir arada ve gittikçe inkişaf ederek yaşadığı" inancındadır<sup>66</sup>. Aynı şekilde, Prof. Afet İnan da, "Atatürk ilkelerinden devletçiliğin memleketin ekonomik bakımdan devlet bünyesine bir sorumluluk vermekle beraber, plânlı devreye girmeyi de sağlamıştır"<sup>67</sup> gö-

64) Tekeli - İkin, a.g.e., s. 34-35.

65) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 4 Mart 1922, Nak. İsmail Arar, a.g.e., s. 43-44.

66) Memduh Yaşa, İktisadî Mesleklerimiz, s. 25, 51, 1946.

67) A. İnan, a.g.e., s. 24.



rüşünü paylaşmaktadır. Görülüyor ki, Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki on yıllık süre, Prof. İnan'a göre, plânlı devreye geçişi sağlayan bir "devletçilik" tir<sup>68</sup>.

Kemalist modelde fert - devlet çıkarları dengesine dayanan ekonomik sistemin ferdî teşebbüsü elinde bulunduran tüccar tipi de kapitalist rejimden farklıdır. Tüccar, toplumun değer normları ve "Kültür kod" unda soyutlanamaz. Şöyle ki : "Tüccar milletin emeği ve üretimini hizmetlendirmek için, eline ve zekâsına emniyet edilen ve bu emniyete liyakat göstermesi gereken adamdır"... Aynı şekilde : "millî tüccar demek, büyük kalkınma savaşında rol alan adam demektir".. Keza "bir tüccarın yalnız kişisel çıkarlarını düşünmesi demek, yararlandığı kaynağı kurutması demektir. Bu, ancak, kendisini bir kolonide (sömürge) farzeden adam tarafından düşünülebilir"<sup>69</sup>.

Bu ifadeler, Cumhuriyet tarihimizde özel sektörün millî ve toplumsal sorumluluklara katılması hususunda uyandırıcılık görevi taşıyan ender örneklerden bir kaçıdır... Burada canlandırılan "tüccar tipi" sadece kârını düşünen ve ülke sorunlarına kayıtsız kalan bir tüccar tipi değildir, tersine "eline", "zekâsına" güvenilen, "büyük kalkınma savaşına katılan" kimsedir. Aynı zamanda "millî tüccar" tipidir. Bu tipte Eski Türk geleneğinin tüccar tipi bir kültür kodu olarak devam etmektedir. Gerçi Osmanlı toplumunda; "Ticaret yaparak zengin olmanın yolları kapalıdır. Çünkü, ticaretle uğraşan gerek İslâm reâyâ, gerekse hıristiyan reâyâ servet sahibi olmaya başlar başlamaz, saray tarafından kendine bir rütbe tevcih edilir, böylece varlığı ve hayatı sultanın buyruğuna bağlanırdı. Saraya bağlanması ise, ölümü halinde varlığının hazineye aktarılması veya sultan iradesine tâbi olması demektir"<sup>70</sup>.

Bu nedenle, Celâl Bayar'a göre "Osmanlı düzeni ekonomik üstünlük kurmaya elverişli değildi. Bu yüzden toplumda bir burjuva

68) Bazı araştırmacılar bu tezi Osmanlı düzeni için kullanmaktadırlar. Kanaatimce, Kemalist model, Osmanlı kültür geleneğinden henüz kopmuş değildir (Ahmet Debboğulu, İslâm İktisadına Giriş, s. 127, 1978).

69) Celâl Bayar, Hükümet Programı, 8 Kasım 1937.

70) Celâl Bayar, Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz, s. 48-49, 1978.

sınıfı da türeyememiştir.. Çünkü, Osmanlı hanedanından başka hiçbir hâkim güç yoktu.. Herşey Tanrının, Tanrı adına da sultanın olduğu için, soyluluk ya da ekonomi üstüne bir hâkimiyet kurmak söz konusu değildi. Bir sadriazam, bir vezir, bir beylerbeyi gün gelir Karun kadar zengin olabildiği halde, görevinden uzaklaştırıldığı, öldüğü, ya da sultan fermanı ile öldürüldüğü zaman bütün varlığı hazineye kalırdı. Bu yüzden, bürokrasi içinden gelip sürekli zengin kalmak mümkün değildi. Böyle bir toplumda sınıf kurulamaz”..

#### **Uyumlu toplum yapısı : Bağlılık ilkesi.**

Başlangıçtanberi savunduğumuz, Eski Türkler ve Osmanlılarda “servet servet için değil, servet sosyal ve siyasal amaçlar içindir” tezine uygun olan Bayar’ın bu görüşleri de bize açıkça göstermektedir ki, Osmanlı sistemi kapitalistleşmeye karşı idi.. Toplum yapısı zenginleşme sürecine karşı olunca, elbetteki bir tabana dayanan sınıf gerçeğinden söz edilmesi mümkün değildi...

“İmparatorluk tefekküründen milli devlet tefekkürüne” geçtiğimiz Türkiye Cumhuriyeti döneminde Eski Türk toplumu ile onun bir devamı olan Osmanlılara ait kültür değerleri ve normlar yeni kimlikler biçiminde özelliğini sürdürmüştür. Başlangıçta temas ettiğimiz Kemâlist ideolojinin bağlılık “tesanütçülük” ilkesi ile halkçılık anlayışı bunlar arasındadır. Buna ek olarak, Kemâlist sistemin sınıf anlayışı da Türk toplum geleneğinin bir ürünüdür. Çünkü Mustafa Kemâl’e göre, ülkemizde ayrı ayrı sınıfların varlığı söz konusu edilemez. Türk toplumu ona göre sınıfsız bir yapıya sahiptir. Bu gerçeği, Mustafa Kemâl Paşa, 7 Şubat 1923 tarihinde yaptığı bir konuşmada şu şekilde açıklamaktadır :

“Bu milletin siyasî partilerden çok camı yanmıştır. Şunu arzedeyim ki, başka ülkelerde partiler mutlaka iktisadi maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatını muhafaza için kurulmuş siyasî bir partiye karşılık, diğer bir sınıfın menfaatını muhafaza maksadıyla bir parti kurulur. Bu pek tabiidir. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi kurulan partiler yüzünden şahit olduğumuz neticeler malûmdur”<sup>71</sup>.

71) Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 97.



Görülüyor ki, Kemâlist modelin sınıf anlayışı, tamamiyle Türk toplum geleneğinin bir devamıdır. Mustama Kemâl Paşa, batıda olduğu gibi bir sınıf çıkarına dayanan sınıf yapısına karşıdır.

Bu konuşmasından hemen sonra, İzmir İktisat Kongresinin açış konuşmasında, bu görüşlerini şu tarzda vurguluyordu : Bizim halkımızın menfaatleri birbirinden ayrılır sınıflar halinde değil, tersine varlıkları ve çalışmalarının bütünü birbirine gerekli olan sınıflardan ibarettir.. Bu dakikada dinleyicilerimiz; çiftçiler, sanatkârlar, tüccarlar ve işçilerdir.. Bunların hangisi birbirine karşı olabilir? Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin de birbirlerine ve işçiye muhtaç olduğunu kim inkââ edebilir?..."<sup>72</sup>.

Bu günler Türk toplum geleneğinin sınıf yapısı, ideolojisinden farklı değildir. Toplum yapısını teşkil eden; sanatkârlar, çiftçiler, tüccarlar ve işçilerdir. M. Kemâl'e göre bunlar bir "sınıf halinde değildir".. Çünkü, birbirine muhtaçtırlar..

M. Kemâl, Türk toplumunun sınıf yapısına bir diğer konuşmasında yeni boyutlar getiriyordu :

"Bir defa, halkımızı gözden geçirelim : biliyoruz ki memleketimiz, çiftçi memleketidir. O halde memleketimizin çoğunluğu, çiftçi ve çobalanlardır. Bu böyle olunca, buna karşı büyük arazi ve çiftlik sahipleri akla gelir. Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir?.. Bu arazinin miktarı nedir?.. İncelenirse görülür ki, memleketimizin genişliğine göre, hiç kimse büyük araziye malik değildir. Binaenaleyh, bu arazi sahipleri de himaye edilecek insanlardır. Sonra, sanat sahipleri ile, kasabalarda ticaret eden küçük tüccarlar gelir. Elbette bunların menfaatlerini, hal ve geleneklerini temin ve muhafaza mecburiyetindeyiz. Çiftçilerin karşısında olduğunu farzettığımız büyük sermaye sahibi insanlar yoktur.. Kaç milyonerimiz var? Hiç! Binaenaleyh, biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilâkis, memleketimizde birçok milyonerlerin yetişmesine çalışacağız.. Sonra, işçi gelir.. Bugün memleketimizde fabrika, imalâthane vesaire gibi müesseseler çok mahduttur. Mevcut işçilerimizin miktarı, yirmi bini geçmez. Halbuki, memleketi yükseltmek için çok

72) İzmir İktisat Kongresi, s. 255-56.

fabrikalara muhtacdır. Bunun için de işçi lâzımdır. Binaenaleyh, tarlada çalışan çiftçilerden farklı olmayan işçiyi de himaye etmek ve korumak icap eder. Bundan sonra aydınlar ve ulema denilen kimseler gelir. Bu aydınlar ve ulema, kendi kendilerine toplanıp halka düşman olabilir mi? Bunlara düşen vazife, halkın içine girerek onları uyarmak ve yükseltmek ve onlara, ilerleme ve uygarlaşmada önder olmaktır... İşte ben milletimizi böyle görüyorum. Binaenaleyh, muhtelif meslekler erbabının menfaatleri birbiriyle karışmış olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve heyeti umumiyesi halktan ibarettir"<sup>73</sup>.

#### **Meslek grupları, fakat sınıfsız toplum teorisi.**

Kemâlist ideolojinin temel karakteri, birbirleriyle ortak menfaatları olan meslek gruplaşmasıdır... Bu nedenle toplumu sınıflara ayırmak mümkün değildir. Toplum geniş anlamda sınıflardan değil, mesleklerden ibarettir, bu da tümüyle halktır...

Böylece Kemâlist sistemde, sınıfların yerini meslek farklılaşması alıyor demektir. Kemalizmde iş bölümü sonucu sosyal mesleklerin çeşitli iş sahalarına ayrılması gerçeği her şeyden önce birbirinden farklı yedi tabakalaşma veya sosyal dilimi ortaya koymaktadır.. İş sahaları veya "meslek erbabı" diyebileceğimiz bu sosyal dilimler sırasıyla : 1) Çiftçiler, 2) Küçük sanat sahibi ve esnaf, 3) İşçi 4) Serbest meslek sahibi, 5) Sanayici, 6) Tüccar, 7) Memurdur.. Mustafa Kemâl'e göre, bunların herbirinin çalışması umumî camianın hayat ve saadeti için zarurîdir.. Çünkü, diyor, Fırkamızın bu prensipleri istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimâî intizam ve tesanüt temin etmek ve bu birbirini çürütme-yecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir.. Menfaatler, tabiatıyla marifet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur"<sup>74</sup>.

Görülüyor ki, Kemalist sistemde sosyal meslekler, her şeyden önce sınıf mücadelesi yerine sosyal düzen ve dayanışma ilkesini önermektedir.. Halkın çeşitli iş sahalarına ayrılması —sınıflara değil— çıkarlarında birbirini çürütmeyecek şekilde birleşmesini gerektirir.. Her mesleğin bir menfaati vardır, ancak bunlar birbirini yok

73) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 97-98.

74) İsmail Arar, Atatürk'ün Halkçılık Programı, s. 25, 1963.



edecek veya karşıt yönde olmayıp, daha ziyade birbirleriyle bütünleşecek özelliktedir..

Eğer toplumda bir sınıf yapısından söz edilirse, bilinmelidir ki bu sınıflar birbiriyle mücadele halinde değildir, tersine sınıfların varlığı birbirlerini tamamlamak içindir. 1923 İzmir İktisat Kongresinde bu noktayı şu sözlerle vurguluyordu : "Bizim halkımız menfaatleri birbirinden ayrılır sınıflar halinde değil, bilâkis mevcudiyetleri ve çalışmalarının bileşkesi (tümü) birbirine lâzım olan sınıflardan ibarettir".. Çağdaş sosyoloji diliyle ifade etmek gerekirse, bir toplumda, sınıfların varlığı o toplumda muhakkak sınıflar mücadelesi anlamına gelmez. İşte Kemalist ideolojide hâkim olan "Tem" budur. Bu nedenle Kemalizm sınıf mücadelesine sonuna kadar karşıdır..

Her ne kadar İzmir İktisat Kongresinde çeşitli meslek grupları arasında çıkar farklılaşmalarına raslıyorsak da, bunu sınıf mücadelesinin bir tohumu olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü, Kemalist ideolojinin amacı sınıf mücadelesi yerine sosyal düzen ve dayanışmayı sağlamaktır.

Gerçi 1923 İzmir İktisat Kongresinde yapılan tartışmalar ve alınan kararlara dayanılarak yorumda bulunan bazı araştırmacılar, bu çıkar farklılaşmalarını ortaya koymuşlardır. Bunlar ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir : Kongrede kabul edilen çalışma usulüne göre; önce Kongreye katılan dört zümre encümenler halinde ayrı ayrı toplanmışlar ve Kongre Genel Kurulunda tartışılmak üzere mukarrerat lâyhaları hazırlamışlardır<sup>75</sup>. Her gurubun hazırladığı mukarrerat lâyhaları Kongre Genel Kurulu tarafından 24 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında sekiz toplantıda ayrıntılı bir şekilde görüşülmüştür..

Anadolu Ajansının verdiği bilgiye göre, "Kongrede sağ cenah tüccarlara, sol cenah ameleye, merkez çiftçilere tefrik edilmiş (ayrılmış) ve çiftçilerle amele arası sanayi murahaslarına (delegele-rine) verilmiştir"<sup>76</sup>. Genel kurul görüşmeler sırasında her zümrenin

75) Anadolu Ajansı, 18 Şubat 1923, keza, Hâkimiyet-i Milliye, 20 Şubat 1923.

76) G. Ökçün, Hâkimiyet-i Milliye, 16 Şubat 1923. Keza, Tan, 16 Şubat 1923.

encümeni tarafından hazırlanan mukarrerat lâyhalarının bazı maddeleri değiştirilmiş, bazı lâyhalara yeni maddeler ilâve edilmiştir.

Prof. Ökçün'e göre, her grubun mukarrerat (bildiriler) lâyihasının oylanmasında gruplar kendi çıkarlarını gözönüne alarak oylarını kullanmışlardır. Örnek olarak, tüccar grubunun iktisat esaslarının "vesait-i nakhiye meselesi" ile ilgili bölümünün "lüks otomobillerin kemakân (eskiden olduğu gibi) tâbi tutulması ile beraber otobüs ve yük kamyonlarının gümrük resminin tahfifi" ni öngören 8. maddesi çiftçi, sanayi ve işçi grupları tarafından oybirliği ile kabul edilmiş, tüccar grubu ise "bilumum otomobillerin gümrük resminden muafiyetinde ısrar" etmiştir. Keza, işçi grubunun İktisat Esasları'nın birçok maddesi ile ilgili olarak gruplar arasında çıkar ayrılığının ve hatta çıkar çatışmasının oylarla ifade edildiğini görmekteyiz<sup>77</sup>.

Bunun için de, 18. maddede zikredilen, "bir sene iş başında bulunan işçilere senede bir ay izin verilmesi ve gündeliklerinin tam itası" veya 20 inci madde "işbaşında sakatlanan umum işçileri nsermayedarlar ve müesseseler tarafından hayatlarının emniyet altına alınması" şeklinde ifade edilen sosyal politika hedeflerinin çiftçi, tüccar ve sanayi grupları tarafından reddedilmesi, işçi grubunun ise bu hedeflerde ısrar etmesi" hususunun örnek olarak gösterilmesidir.

Kanaatımızca bu bir Kongredir, ve Türk kültür hayatında ilk defa gerçekleştirilmektedir. Kongreye çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarından olmak üzere delegeler katılmıştır. Elbette ki gruplar arasında çıkar tartışmaları olacaktır. Ancak, bu çatışmalar kadar uyumların da olabileceği gözönünde tutulmalıdır. Demokrasi ayrı çıkar grupları arasında beliren bir denklemdir. Böyle bir ortamda çatışma ve uyum toplumsal dinamiğin unsurlarını teşkil ederler. Bu nedenle, bu denklemin sadece bir bilinmeyenini alıp, ötekini gözden uzak tutmak fonksiyonel ilişkileri bozmak demektir. Söz konusu Kongrede, dört grubun temsilcileri tarafından "müttefikane kabul" oyları, "ekseriyetle kabul oylarına nazaran çok fazladır. Kongrede alınan kararları bu açıdan değerlendirmek gere-

77) G. Ökçün, a.g.m., s. 56.



kir. Hem Mustafa Kemâl, meslek ve siyasî partiler gibi çeşitli bas-  
kı gruplarının çıkar farklılığını kabul etmekte, ancak bunların bir  
sınıf çatışmasına dönüşmesine karşıdır. Nitekim, bu hususu 7 Şu-  
bat 1923'de yaptığı bir konuşmada şöyle açıklıyordu :

"Bir sınıfın menfaatini muhafaza için kurulmuş siyasî bir parti-  
ye karşılık, diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadıyla bir  
parti kurulur.. Bu pek tabiidir"<sup>78</sup>.

Mustafa Kemâl'in bu ifadeleri bir toplumda ayrı sınıfların  
çıkarma uygun partilerin kurulabileceğinin tabii olduğunu bize  
açıkça göstermektedir. Ancak, Kemâlist ideoloji için esas olan sını-  
f mücadelesine dayanan bir modelin Türk Toplumunu tarafından  
tasvip göremeyeceğidir. Nitekim, bu hususu iktisat vekili olan Mah-  
mut Esay Bey, İzmir Kongresinde şu şekilde ifade ediyordu : "Bu-  
günkü vaziyet-i iktisadiyemizi tahlil ile diyebilirm ki, dün olduğu  
gibi, bugün de, bizde iktisadî manasıyla mütebellir (belirgin) bir  
sınıf meselesi mevcut değildir"<sup>79</sup>.

Kısacası, Kemâlist sistemin geliştirdiği anlayışa göre, toplumsal  
uyuma dayanan bir sınıflaşma esastır.. Bu da, bağlılık "tesanüt-  
çülük", ve "halkçılık" gibi, Türk Toplum geleneği ve "Kültür Kod"-  
unun bir yansımasıdır. Kongrede alınan kararlar kadar Mustafa  
Kemâl'in konuşmasında ileri sürdüğü "sınıflar arası uyum" modeli  
bu toplum değerlerinden soyutlanmaz. Nitekim, Prof. Ökçün de  
bu gerçeğe değinirken şu görüşleri ileri sürüyordu : "Bizce, Tür-  
kiye İktisat Kongresi'nin almış olduğu kararları, Kongre'ye katılan-  
ların temsil ettikleri toplumsal yapıdan ayrı olarak mütalâa etmek  
imkânsızdır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Kurtuluş  
Savaşının sonuna kadar emperyalizmin ezici etkileri sonunda çeşit-  
li yönlerden şartlanarak oluşan Türk iktisadî ve toplumsal yapısının  
çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi "zümrelerini" temsil eden Türkiye İk-  
tisat Kongresi ve Kongrede alınan kararları Türkiye'nin o tarihte-  
ki iktisadî ve toplumsal yapısı ile ilişkisini kurarak incelemenin da-  
ha gerçekçi bir yol olacağını sanıyoruz"<sup>80</sup>.

78) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 97.

79) G. Ökçün, a.g.m., s. 57.

80) G. Ökçün, a.g.m., s. 57.

Kemâlist modelin, Türk toplum geleneğine uygun olarak belirlenen sınıf teorisi, görüldüğü gibi çatışmacı değil uyumcudur. Bu nedenle, böyle bir toplumda sınıf çıkarları veya meslek zümreleri arasındaki bütünleşme keskin farklılaşmalara meydan vermeyecektir.

Toplum fertlerinin zengin ve mutlu olması Kemâlist düşüncenin bir gereğidir. Ancak, böyle bir dayanışmacı ve uyumcu sistemde elbette ki sistemin dışına çıkmak mümkün değildir. Tüccarın zengin olması herşeyden önce toplumun refahı ile yakından ilgilidir. Geri kalmış bir ülkenin gerçeklerine ters düşen bir zenginler zümresi düşünülemez. İşte Kemâlizmin tüccar tipi budur. Böyle bir tüccar topluma sırtını dönerek "artı - değer" yaratmaz. Fert, topluma karşı değer yarattıkça toplumdaki yerini alabilir. O halde, "Fert - Toplum çıkarları dengesi" bir sıralama, bir dizi değildir, tamamiyle bir denklemdir. Aynı şekilde bu husus İslâm geleneğinde de yerini bulmuştur.

Kur'an'ın El - Haşr Sûresi bu konuyla ilgili olarak şöyle diyor :

"Allah'ın, fethedilen memleketler halkının mallarından peygamberine verdikleri; Allah, Peygamber, hısımlar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Tâ ki bu mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne veriyse onu alın. Size ne yasak ettiyse ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir"<sup>81</sup>.

Bu Âyet'de açıkça görüldüğü gibi, "İslâm nazarında ferdi mülkiyet muteberdir. Lâkin bu bir takım kaidelere bağlıdır. Bu da, "malın zenginler elinde dönen ve bir devlet (zenginlik) olmaması, fakirler arasında tedavülüne mâni olunmaması"<sup>82</sup> şeklinde özetlenebilir. Bir malın yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasına yol açan, böyle bir duruma meydan veren her türlü nizam, İslâmiyetin iktisadî görüşüne uymaz. Bundan başka İslâm, (bazı zaruret ve ihtiyaç hallerinde) zenginlerin fazla mallarından alıp yoksullara verme ve beyt'ülmal (hazine) azalıp boşaldığında zenginlerin mallarına daha başka vergiler koyma yetkisini devlet reisine

81) Seyyid Kutu, Fizilâl-il Kur'an, El - Haşr Sûresi, Ayet 7, Cilt 14.

82) S. Kutub, a.g.e., s. 380.



vermiştir. İhtikârı haram kılmış, faizi kaldırmıştır. Zaten bu ikisidir serveti zenginler elinde dönen bir devlet haline getiren.

“Bu itibarla İslâm düzeni, ferdi mülkiyeti kabul eden bir düzendir. Fakat bu düzen kapitalist düzen değildir; kapitalist düzen de İslâm’dan aktarılmış değildir. Kapitalist düzen ribasız ve ihtikârsız olarak aslâ vücuda gelemez”<sup>83</sup>.

Prof. Kutub’a göre, İslâm’da mal siyasetinin felsefesi “fert ve toplum çıkarlarına dayanır”. “İslâm, toplumun çıkarını doğru bir şekilde fert gücünü son sınırına kadar teşvik eder”<sup>84</sup>.

Görülüyor ki İslâm düzeni “fert - toplum çıkarları dengesine” dayanmaktadır. Ferdi mülkiyeti kabul etmiştir. Bu nedenle sosyalizme ve komünizme karşıdır. Bunun gibi, riba ve ihtikâra yapısında yer vermediği için kapitalist düzeni de reddeder. Her iki sistem de, İslâm’dan aktarılmış değildir..

Kuşkusuz, İslâmın bu iktisat düzeni Osmanlı toplum yapısını etkilemiş, yeni kültür değerleri ve inançlarını topluma kazandırmıştır. Malın zenginler elinde dönmesine karşı çıkması, yoksullar arasında dolaşımını öngörmesi, zenginlerin fazla mallarından alınıp yoksullara vermesi, hazine azalıp boşaldığında zenginlerin mallarına daha başka vergiler konması bu tür önlemler arasındadır. Bunun gibi, zekâtın farz kılınması, zekât olarak verilecek miktar nakit üzerinden % 2,5, diğer hasılatın ise % 10 veya % 5 olması, eti yenen hayvanlarda buna muadil olan miktar verilmesi, ganimetlerin beşte dördünün, yoksul - zengin mücahitlere ayrılmış olması, yeraltındaki maden ve definelerin nakit para üzerinden ödenmesi, gibi sınırlamalar da gözönünde alınırsa Osmanlı düzeni geniş bir biçimde İslâm ilkelerini yapısına sindirmiştir. İslâm’dan gelen tüm bu kültür kod’ları, eski Türk gelenekleriyle de birleşerek Osmanlı topluluk tipini meydana getirmiştir. Bu bakımdan Kemâlist sistemde, o dönemin, iktisadî toplumsal yapısına tesir eden kültür değerleri ve inançlar sisteminin kalıcı unsurlarını gözönüne almak gerekir.

Kemâlist modelin sınıf anlayışı, halkçılık ve bağlılık (tesanütçülük) zihniyeti kadar sosyal adalet ilkesi de, toplum yapısının dinamik unsurlarından soyutlanamaz.

83) S. Kutub, a.g.e., s. 380-81.

84) S. Kutub, İslâm’da Sosyal Adalet, s. 144-148, 1968.

